

ПРИПИНЕННЯ ВИЗНАННЯ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ

Розглянуто основні умови припинення визнання фінансових активів або їх частини.

Наведено послідовність та етапи припинення, яким відповідають певні умови

Постановка проблеми. Слід зазначити, що останнім часом з'являється все більше підприємств і фінансових установ, які організують або беруть участь в схемах фінансування за рахунок продажу портфелів торгової дебіторської заборгованості, кредитів та інших фінансових активів. Часто одним із завдань таких схем є фінансування "за балансом". Продані активи виключаються з балансу, а надані кошти не визнаються на балансі. Прикладом можуть служити схеми боргового факторингу, сек'юритизації, кредитування тощо.

У зв'язку з появою таких операцій виникає питання щодо визначення моменту, коли фінансовий актив повинен бути виключений з балансу, а також визнання доходів і витрат, які виникають при цьому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій, які присвячені дослідженням визнання, припинення визнання, оцінка фінансових інструментів дозволив зробити висновок, що на сьогодні майже відсутні такі публікації.

Так, Грачова Р.І. Момот Т. розглядають оцінку окремих видів фінансових інструментів [1; 2], Л. Снігурська – проблемні питання визнання банками процентного доходу за фінансовими інструментами [8]. Інші науковці досліджують фінансові інструменти, як спосіб зменшення ризиків підприємства [9]. Отже, огляд публікацій дозволяє стверджувати про актуальність цього питання і необхідність подальшого його розгляду.

Мета статті. Визначити основні методологічні аспекти щодо припинення визнання фінансових активів та відображення результатів припинення визнання у фінансовій звітності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Управління ризиками є фундаментальним видом діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, так як значну частину доходів він отримує в результаті прийняття процентного ризику, валютного ризику та інших ризиків. Наявність даних ризиків вимагає розкриття інформації про застосування фінансових інструментів та ризиків, які виникають за операціями з ними. У зв'язку з цим постає питання щодо визначення умов визнання та припинення визнання фінансових активів й достовірне відображення результатів списання в фінансовій звітності.

МСФО 39 визначає детальні вимоги до даних питань, включаючи принципи для припинення визнання, а саме:

- фінансових активів (або групи подібних фінансових активів) в їх сукупності;
- частини фінансового активу (або частини групи подібних фінансових активів);
- фінансових активів в поєднанні з визнанням нового зобов'язання (наприклад, гарантія за кредитним ризиком).

За МСФЗ 39 суб'єкт господарювання припиняє визнання фінансового активу, тоді і тільки тоді, коли:

- а) строк дії контрактних прав на грошові потоки від фінансового активу закінчується;
- б) передача фінансового активу кваліфікується як припинення визнання.

Наприклад, компанія А продає портфель дебіторської заборгованості балансовою вартістю 130000 у.о. компанія Б за фіксовану суму в 120000 у.о. без права зворотного викупу у разі появи безнадійної заборгованості. Компанія Б приймає на себе весь ризик із зборів боргів, що відображено в ціні придбання. Дебіторів інформують про передачу заборгованості і необхідності направляти платежі компанії Б.

Отже, в результаті даної операції компанія А втратила контроль над активами, а компанія Б прийняла на себе весь ризик і вигоди. Дана операція розглядається як прямий продаж, і компанія припиняє визнання даного фінансового активу.

Розглянемо інший приклад, протилежний попередньому. Компанія А продає дебіторську заборгованість (терміном погашення через шість місяців) балансовою вартістю 130000 у.о. фірмі Б за 125000 у.о. з повним правом зворотного викупу. Відповідно до умов зворотного викупу продавець зобов'язаний викупити дебіторську заборгованість за первинною ціною плюс відсотки, якщо компанія Б ухвалить рішення повернути цю заборгованість. Отже, компанія Б має право безумовного опціону на продаж переданого їй активу.

Продавець зобов'язаний викупити передану дебіторську заборгованість на умовах, що фактично забезпечують покупцю дохід кредитора. Відповідно, продавець не втрачає контроль за дебіторською заборгованістю і як і раніше піддається ризику дефолту. Тому, дебіторська заборгованість не виключається з балансу компанії А. Отже, дану операцію можна розглядати як забезпечення позики.

Грошові кошти у сумі 125000 у.о., які отримані компанією А, визнаються як зобов'язання. Дане зобов'язання оцінюється за вартістю придбання, при цьому відсоткові витрати у розмірі 5000 у.о. відображаються як позиція з терміном погашення через шість місяців. Дебіторська заборгованість як і раніше відображається в балансі за чистою реалізаційною вартістю в звичайному порядку.

Таким чином, при вирішенні питання про припинення визнання фінансового активу необхідно визначитися з основними умовами, які дозволяють стверджувати про припинення визнання, зокрема, передача всіх ризиків і винагород від володіння фінансовим активом, втрата контролю за цим активом або його частиною. Важливо відмітити, що у міжнародних стандартах чітко визначена концепція щодо припинення визнання, зокрема, оцінювання передачі ризиків та винагород має передувати оцінюванню передачі контролю для всіх типів операцій припинення визнання.

Визнання фінансового активу або частини фінансового активу припиняється у випадках коли:

- закінчується право на отримання грошових потоків від фінансового активу;
- передаються права на отримання грошових потоків від даного фінансового активу і в основному всі ризики і винагороди, пов'язані з правом володіння активом;
- приймається зобов'язання з передачі грошових потоків, пов'язаних з фінансовим активом, а всі ризики і винагороди передаються в основному;
- не передаються і не зберігаються в основному всі ризики і винагороди, але передається контроль над даним фінансовим активом.

Частиною фінансового активу (або частиною групи подібних фінансових активів) яку розглядають з метою припинення визнання, вважається частина, яка відповідає одній з трьох наведених умов:

- 1) частина складається лише з конкретно ідентифікованих грошових потоків від фінансового активу (або групи подібних фінансових активів);
- 2) частина складається лише з повністю пропорційної частки грошових потоків від фінансового активу (або групи подібних фінансових активів). Наприклад, якщо суб'єкт

господарювання укладає угоду, за якою контрагент одержує права на 90 % всіх грошових потоків боргового інструмента, то умови припинення визнання застосовують до 90 % цих грошових потоків. Якщо є кілька контрагентів, то кожен контрагент не повинен мати пропорційну частку грошових потоків, за умови, що суб'єкт господарювання, який передає, має повністю пропорційну частку;

3) частина складається лише з повністю пропорційної частки конкретно ідентифікованих грошових потоків від фінансового активу (або групи подібних фінансових активів). Наприклад, якщо суб'єкт господарювання укладає угоду, за якою контрагент отримує права на 90 % грошових потоків від відсотка за фінансовим активом, то параграфи 17-23 застосовують до 90 % цих грошових потоків від відсотка. Якщо є кілька контрагентів, кожен контрагент не повинен мати пропорційну частку конкретно ідентифікованих грошових потоків, за умови, що суб'єкт господарювання, який передає, має повністю пропорційну частку.

Часто буде очевидним, передав чи зберіг суб'єкт господарювання в основному всі ризики та винагороди від володіння фінансовим активом. При цьому не виникає потреби здійснювати будь-які розрахунки для оцінки ризиків і винагород. В інших випадках необхідно обчислювати та порівнювати доступність суб'єкта господарювання змінюваності теперішньої майбутніх чистих грошових потоків до і після передачі. Для розрахунків та порівняння застосовують відповідну поточну ринкову ставку відсотка як ставку дисконту. Розглядається вся обґрунтована можлива змінюваність чистих грошових потоків, причому більша вага надається тим кінцевим результатам, імовірність яких є вищою.

Як правило, визначення ступеня збереження суб'єктом господарювання контролю за переданим фінансовим активом, залежить від можливості сторони, якій передається актив, продати його. Якщо сторона, якій передається актив, має практичну можливість продати актив у його сукупності непов'язаній третій стороні і спроможна здійснити цю можливість односторонньо і без необхідності висувати додаткові обмеження щодо передачі, то суб'єкт господарювання не зберіг контроль. У всіх інших випадках суб'єкт господарювання зберігає контроль.

Надамо критерії припинення визнання фінансового активу за МСФЗ 39 на рис. 1.

Надамо пояснення за кожним етапом на блок-схемі.

Етап 1. Консолідація всіх дочірніх підприємств (включаючи підприємства спеціального призначення). З метою припинення визнання фінансових активів багато суб'єктів господарювання використовують компанії (трасти, партнерства і т. д.), які були спеціально створені для придбання фінансових активів. Така передача активів може кваліфікуватися як продаж. Проте якщо сторона, яка передає актив, контролює сторону, яка отримує актива, то сторонам необхідно скласти консолідовану звітність.

Отже, принципи, що регламентують припинення визнання, повинні застосовуватися на консолідованому рівні. Суб'єкт господарювання спочатку проводить консолідацію всіх дочірніх компаній і структур спеціального призначення і тільки тоді застосовує принципи припинення визнання до сформованої в результаті цього групи.

Наприклад, компанія А має намір списати з балансу дебіторську заборгованість. Для цього вона створює компанію Б (структуру спеціального призначення), яка одержує в банку позику, забезпечену дебіторською заборгованістю, яку продала компанії А, вказаній структурі. Створена структура передає компанії А грошові кошти в обмін на дебіторську заборгованість. У випадку, якщо компанія А контролює структуру спеціального призначення, слід провести консолідацію. При цьому дебіторська заборгованість і банківська позика будуть відображені в консолідованому бухгалтерському балансі.

Наступний **етап 2** передбачає ідентифікацію активів (або частини активів), відносно яких слід провести тестування на припинення визнання. Тестуванню можуть бути піддані:

- деякий актив в цілому (наприклад, продаж фінансового активу);
- пропорційна частка грошових потоків, пов'язаних з активом (наприклад, продаж 10% всіх грошових потоків за основною сумою і відсоткам);
- спеціально ідентифіковані грошові потоки, пов'язані з активом (наприклад, продаж тільки одних відсотків);
- пропорційна частка спеціально ідентифікованих грошових потоків, пов'язаних з активом (наприклад, продаж 10%-ої частини потоку відсотків).

Етап 3. Чи закінчилися права на грошові потоки від активу?

У випадку, коли права на грошовий потік, пов'язаний з фінансовим активом (або частиною активу), втрачають силу або відбувається відмова від передбачених договором прав, визнання фінансового активу слід припинити.

Це має місце тоді, коли дебітор погашає своє зобов'язання шляхом виплати грошових коштів утримувачу фінансового активу, або у разі припинення зобов'язань дебітора перед утримувачем (наприклад, коли закінчується термін виконання опціону).

Етап 4. Чи був актив переданий?

Операція є передачею в тому випадку, якщо компанія передає свої права за контрактом на отримання грошових потоків третій стороні або коли вона зберігає контрактні права за даним договором, але приймає на себе контрактне зобов'язання передати грошові потоки іншій стороні.

Наприклад, фірма А продає дебіторську заборгованість фірмі, яка займається стягненням боргів. Продавець даного активу (фірма А) не несе ніяких додаткових зобов'язань, якщо боржники не погасили борг. Будь-які грошові кошти, одержані фірмою А у зв'язку з погашенням цих боргів, перераховуються фірмі, що займається стягненням боргів.

Якщо виконуються зазначені умови, то компанія на етапі 5 повинна провести тест на припинення визнання.

Етап 5. Проводимо тести на припинення визнання.

Тест 1. Чи передав суб'єкт господарювання в основному усі ризики і винагороди?

Якщо суб'єкт господарювання передає в основному всі ризики і вигоди від володіння фінансовим активом (наприклад, при безумовному продажі активу), то суб'єкт господарювання припиняє визнання даного активу, з одночасним визнанням окремо як активи або зобов'язання будь-які права та зобов'язання, створені або збережені при передачі.

Передача ризиків і вигод оцінюється виходячи з того, як змінилося положення суб'єкта господарювання з моменту до передачі активу і після нього у зв'язку із зміною обсягів і режиму грошових потоків.

Приклади, коли суб'єкт господарювання передав в основному всі ризики та винагороди від володіння:

- а) безумовний продаж фінансового активу;
- б) продаж фінансового активу разом з опціоном на подальший викуп фінансового активу за його справедливою вартістю на час викупу;
- в) продаж фінансового активу разом з опціоном "пут" або "кол", внутрішня вартість яких менше ціни контракту (тобто ціна здійснення опціону настільки нижче ціни контракту, що мало ймовірно, щоб його внутрішня вартість стала вище ціни контракту до закінчення строку його дії).

Якщо компанія не передала в основному всіх ризиків і винагороди від володіння фінансовим активом, то повинен бути проведений Тест 2.

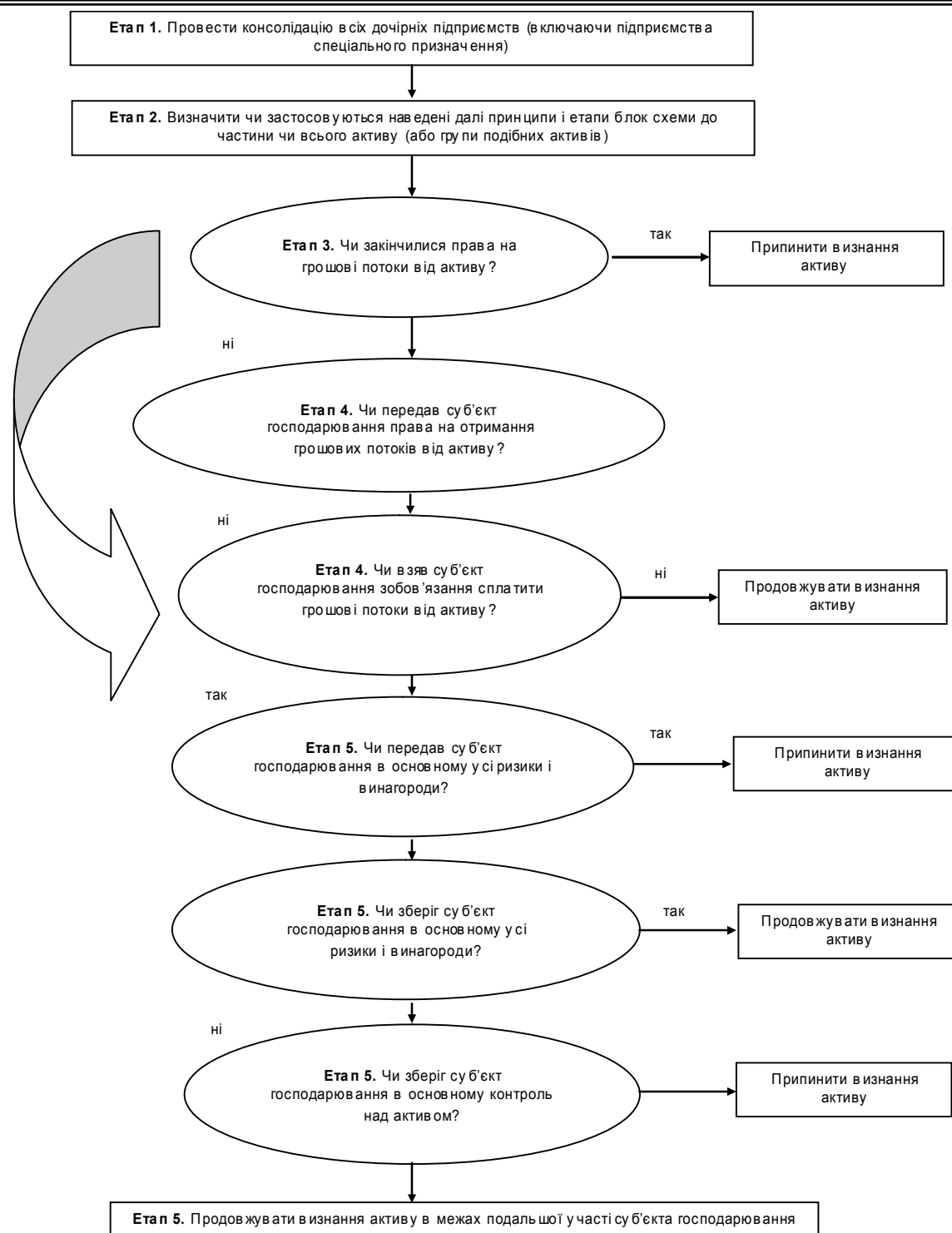

Рис. 1. Блок-схема послідовності застосування критеріїв припинення визнання

Тест 2. Чи зберіг суб'єкт господарювання в основному всі ризики і вигоди?

Якщо сторона, яка передає фінансовий актив, зберегла в основному всі ризики і вигоди від володіння фінансовим активом, їй не слід припиняти визнання даного активу.

Наприклад, їй не слід припиняти визнання активу при продажу з подальшим викупом, коли ціна викупу встановлюється на рівні ціни продажу плюс дохід кредитора або коли продаж фінансового активу супроводжується свопом, що передбачає передачу "залежності" (чинникам ризику) в повному обсязі назад стороні, яка здійснила передачу фінансового активу.

Приклад продажу з викупом. З метою отримання певної суми грошових коштів компанія продає брокеру акції на 50 млн. у.о. з обіцянкою викупити їх через 6

місяців за 52 млн. у.о. Це - угода про продаж і викуп. З фінансової точки зору дана операція є те ж саме, що і позика, забезпечена заставою. Визнання активу не слід припиняти, а одержані від брокера грошові кошти слід врахувати як позичку.

Приклади, коли суб'єкт господарювання зберіг в основному всі ризики та винагороди від володіння:

а) операція продажу з подальшим викупом, в якій ціна викупу є фіксованою або ціною продажу плюс дохід позикодавця;

б) угода про позичку під заставу цінних паперів;

в) продаж фінансового активу разом із "свопом" на сукупний загальний дохід, який передає доступність ринковим ризикам знову до суб'єкта господарювання;

г) продаж фінансового активу разом із опціоном «пут» або «кол», внутрішня вартість якого перевищує ціну контракту (тобто опціон, виконання якого є настільки вигідним, що дуже мало ймовірно, щоб його внутрішня вартість знизилася нижче ціни контракту до закінчення строку його дії);

г) продаж короткострокової дебіторської заборгованості, коли суб'єкт господарювання гарантує компенсувати одержувачу можливі кредитні збитки.

Якщо суб'єкт господарювання не зберіг в основному всі ризики і вигоди, то повинен бути проведений тест 3.

Тест 3. Чи зберіг суб'єкт господарювання в основному контроль над активом?

Якщо суб'єкт господарювання не передає і не зберігає в основному всі ризики і вигоди, від володіння фінансовим активом, то суб'єкт господарювання повинен визначити, чи зберіг він контроль над активом. Контроль виражається в здатності продати актив. *Якщо сторона, якій передається актив, має практичну можливість продати актив у його сукупності незалежній третій стороні і спроможна здійснити цю можливість односторонньо і без необхідності висувати додаткові обмеження щодо передачі, то суб'єкт господарювання не зберіг контроль.*

Слід пам'ятати, що вирішальний момент полягає в тому, що саме сторона, яка одержує, реально здатна зробити з фінансовим активом, а не те, які контрактні права у неї є або які контрактні заборони існують. Зокрема:

а) контрактне право реалізувати переданий актив має незначний реальний вплив, якщо немає ринку для переданого активу;

б) можливість реалізувати переданий актив має незначний реальний вплив, якщо її не можна вільно здійснити. З цієї причини:

- можливість сторони, якій він передається, реалізувати переданий актив незалежно дій інших сторін (тобто вона повинна бути односторонньою можливістю);

- сторона, якій він передається, повинна бути здатною реалізувати переданий актив без необхідності додавати обмежувальні умовні або "застереження" щодо передачі (наприклад, умови про те, як обслуговується позиковий актив або опціон, що надає стороні, якій передається, право викупити актив у подальшому).

Якщо актив, на який розповсюджуються умови кол-опціону, може бути легко придбаний на ринку, то вважається, що сторона, яка передала актив, втратила контроль, хоча і зберегла деякі ризики і вигоди, пов'язані з даним активом.

Якщо суб'єкт господарювання втратив контроль над активом, його визнання слід припинити.

Приклади щодо припинення визнання фінансових активів.

1. Компанія А продає компанії Б дольові цінні папери, які не можна легко придбати на активному ринку. Одночасно компанія А уклала форвардний контракт з компанією Б на придбання дольових цінних паперів через 6 місяців за ринковою вартістю, яка встановиться на той момент. Чи може компанія А припинити визнання своїх інвестицій у дольові цінні папери?

Компанія А може припинити визнання дольових цінних паперів, так як ціна викупу відповідає справедливій вартості.

2. Компанія А володіє 20000 акцій компанії С, які котуються на біржі. Компанія А передає ці акції банку на таких умовах: компенсація, яку отримує компанія А складає 30000 у.о. Компанія А має опціон "кол" на придбання акцій у банку. Викуп буде здійснюватися за справедливою вартістю на дату виконання опціону.

Чи слід компанії А продовжувати визнавати актив?

Компанії А слід припинити визнання активу, оскільки опціон "кол" припускає проведення викупу. Проте викуп буде здійснений за справедливою вартістю (поза контролем компанії А), тобто у цьому випадку актив більш не контролюється компанією А. Відповідно, компанії А слід визнати вибуття акцій.

3. Компанія А володіє 20000 акцій невеликої компанії, не включеної у біржовий листинг. Балансова вартість даних акцій складає 30000 у.о. Передача акцій банку відбулася на таких умовах: компенсація, отримана компанією А, складає 30000 у.о. Компанія А має опціон "кол" на придбання акцій у банку за 35000 у.о. через три роки. Чи слід компанії А продовжувати визнавати актив?

Компанії А не слід припинити визнання активу. Опціон "кол" свідчить про те, що компанія А контролю не втратила, оскільки викуп здійснюватиметься за фіксованою ціною. Отже, як і раніше компанія А контролює даний фінансовий актив. Відповідно, компанії А слід відобразити первинну операцію як позику, забезпечену заставою.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, суб'єкт господарювання повинен припинити визнання фінансових активів або його частини, коли він втрачає контроль над правами за контрактом, який пов'язаний з фінансовим активом. Проте суб'єкт господарювання продовжує визнання даного активу в тому ступені, в якому продовжується його участь в активі.

Список використаної літератури:

1. Грачова Р. Опціони і варанти: бухгалтерський облік / Р. Грачова // Дебет-Кредит. – 2004. – №7. – С. 7-11.
2. МСБО 32 "Фінансові інструменти: розкриття та подання". Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2004 / Перекл. з англ. за ред. С.Ф. Голова / – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2005. – II частина. – 1232 с.
3. МСБО 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка". Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2004 / Перекл. з англ. за ред. С.Ф. Голова / – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2005. – II частина. – 1232 с.
4. Примостка Л. Фінансові інструменти та особливості їх відображення в бухгалтерському обліку: методологічні аспекти / Л. Примостка // Бухгалтерський облік і аудит. – 2001. – № 12. – С. 9-12.
5. Примостка Л. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти : [монографія] / Л. Примостка – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.
6. Фінансові інструменти: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 Міністерства фінансів України від 30 листопада 2001 р. – № 559 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Снігурська Л. Проблемні питання визнання банками процентного доходу за фінансовими інструментами / Л. Снігурська // Вісник НБУ. – 2007. – № 11. – С. 54-60.
8. МСФО (IAS) 32 + 39 Финансовые инструменты. – Часть 2 [Електронний ресурс] – Режим доступу: // www.banks2ifrs.ru/ru/docs/?gid=1338.

БУРДЕНКО Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України"